

մշակող ընթերցմամբ կը տեսնենք, որ տուն մը չկայ որուն մէջ պատկերը կենդանի չըլլայ՝ անոր պտտաճող ազդողագոյն հանգամանքներու յիշատակութեան շնորհիւ։ Այս որպիսութիւնը որ ամէն գոյնեւոր, գծերու, հնչմանց զուգարթութենէն և առհասարակ աւելի ալ որպիսութիւններէն զերազանց է, որ զմեզ ամէն բանէ տանի կը յանկուցանէ, կեանք կը կոչուի. որ կերպով մը միւս ամէն հանգամանաց ամփոփումն է, և անոնց վրայ կը յաւելու գործունէութիւնը և յառաջադէմ զարգացումը։ Իւր ազգած գլխաւոր. համար կրանք մեզ նմանելն է։ Կեանքը՝ ոչ միայն անհատի՝ այլ և տանի կամ նուազ թուով խմբեալ կամ հակադրեալ անձանց մէջ արուեստի կատարելութիւնը կը շերկայացնէ։ Արդ, Բնչ է կեանքը՝ եթէ ոչ անձանց կամ դիպաց այն մատուցած ներկայացումը, որով ոչ միայն անոնց վրայ իրեն տեղեկութիւն ստանալով կը ծանօթանանք անոնց, այլ այնպիսի գոյնեւորով որ անոնց հետ կը կարեկցենք և կը կենակցենք։ Վրձնի զարկ մը, նոյայնի մը շեշտը, իբրեւ յակամայից օպրդեալ բառ մը՝ կը բաւ այդ կեանքը յայտնելու։ Ինչ աւելի հասարակ բաց կայ բան ըսել, որ օրինակ՝ թէ Արիւն երազին մէջ տեսաւ զՀէկտոր, ինչպէս Հոմերոս կը կենդանացնէ զայն, Պատրիկոսը բերելով Արիւնի սնարքը, և բերանը զնելով բանի մը խօսք՝ որ շօշափելի իրականութեան երեւոյթը կու տան ցնորքի մը։ Նոյնպէս կրնար ըսել Շէքսպիրը Մաքպեթի համար, թէ ամէն ծանանակ՝ մինչեւ իսկ ընթերցաց միջոցին՝ Պանդուկոյն յիշատակը մտնէ չենքր։ Բայց Բնչ կենդանութեամբ կրցած է հեղինակը ներկայացնել մեզ մարդասպանի մոտատանջութիւնը՝ իրեն սեղանակից ցուցնելով Պանդուկոյն ստուերը՝ որ միայն Մաքպեթի տեսանելի է։

Թ. ԹԻՐԱՅԱՆ

Շարայարեւի

ԵԶՆԸԿԱՅ «ԵՂՄ ԱՂԱՆԳՈՑ» ԳՐԳԻՆ

ԳՐՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

ԵՂՄ ԱՂԱՆԳՈՑ ԱՂԱՆԳՈՑ

{Շար. ա. Գաւ. 1897 թ. Գր. Թիւ}

ԵՐԱ ազգային կենաց ալիքներն կը յուզին, անկարելի կ'երեւի որ նշանաւոր և մեծ անձինք, — որպիսի էր արարեւելի Եղծ Աղանդոց գրքի հեղինակն, — միտ դրած չլինին թէ ուստի կու պայն այն փոթորակից ամպերն։

Այդ պիղծ պէտք է որ կանխաւ գրուած լինի։ Եւ այս կը հետեւի այն գէպքէն, որ Եղծն՝ պատմագիր վարդապետաց պատերազմին, իւր գրոց մէջ զետեղեր է պարսիկ հրովարտական պատճէն և անոր հայերէն երգումը, այնպէս որ չէր կրնար վրիպել ապագայ սերնդոց մէջ։ Այս բանաւ կ'ապացուցուի նաեւ այնու, որ Եղծն և Ղազար՝ իրենց պատմութեանց մէջ՝ ակնարկութիւն կ'ընեն ինչ ինչ մանրամասնութեանց պարտից կրօնական գրութեան, զորս Եղծն իւր ջատագովականին մէջ չի ճանաչեր։

Շարք մի սահմանադրեալ կը նշանակեն ուրեմն մեր ջատագովականին գրութեան ծանանակի վերջին սահմանը, և կը զնեն անոր հեղինակը պատական հարց թուականին մէջ։ Ոչ հեռի այս յետին սահմանէն՝ կը տեսնեմք նաեւ նշաններ, որք պատմութեան խորէն կը բարձրանան և կը հաստատեն այս պործոյն գրութեան սկիզբը։ Եւ այս պիտի ապացուցուի հետեւեալ տողերուն մէջ։ Տեսանք վերը որ ջատագովակաւորաց ցնդրական գուշակութեանց ուշուովիւնը կը ցուցնէ, ոչ միայն վկայութեամբ ա. Գրոց, այլ և Սասանեանց իշխանութեան, և նոյն իսկ Թէոդոս (Բ) կայսեր կենաց դիպուածներէն,

որ կ'ապրէր մի և նոյն ժամանակ : Անտա-
րակոյս ընտրեր է նա իւր փաստերը սուրբ
Գրքի պատմութիւնէն և դրացի ազգաց ժա-
մանակակից իշխաններու կեանքէն, որպէս զի
ասելի ուժ ուսոյր իւր վիճաբանական պայ-
քարին այնպիսի ապացոյցներով : Բայց տա-
կաւին հարցում մը կը ծնայ մեզ ընելու, թէ
ինչո՞ւ չընտրեց նա այդ ապացոյցները բնիկ
ազգային թագաւորաց կեանքէն : Ուղիղ պա-
տասխանն այս պիտի լինի. — վասն զի հեղի-
նակը գրեց 431էն ետքը, երբ Հայոց թա-
գաւորութիւնն արդէն վերցած էր : 430ին
Պարսիկք ահոր ստուերն անդամ անհետ
ըրած էին :

Ինչ որ երթազորել կու տայ հայ աշխարհի
քաղաքական կացութիւնը, նոյնը մատնանիլ
կ'ընէ նա և հայ ժողովրդեան գիտական զար-
գացումը : Եղծ ազանգոց գրքի հեղինակը կ'օգ-
տուի շատ մը յոյն եկեղեցական հեղինակաց
գործերէն, օրինակի համար՝ Եպիփանէն. այս
յոյն մատենագրաց գրուածոց ծանօթութիւնն
կը հաստատէ սրբոց թարգմանից գործու-
նելութիւնը, որոյ մասին խօսեցանք յօդուածիս
սկիզբը, և որ կ'իյնայ յամս 425էն մինչև
431 կամ 432 :

Եթէ ստոյգ է այն կարծիքը՝ որ կ'ըսէ թէ
սուրբ Գիրքը թարգմանուած է նախ ասորերենէ
ի հայ, և թէ յետոյ 431 (432) տարւոյն մէջ
Եթովպաստից օրինակ մը ի Հայաստան բե-
րուած, հարկ է եղրակացընել՝ թէ այս ջա-
տագովութիւնն յօրինուած պէտք է լինի
431էն ետքը՝, վասն զի անոր հեղինակն
ծանօթ է, և կը գործածէ Դանիելի երկրոր-

դականն զորոց մասերը, զոր Երինակ՝ երեք
մանկանց երգը հնոցին մէջ : Բայց Պոլիբիոս
նրոս կ'ըսէ՝ 410ին, որ այս երգը չէր
գտնուեր ասորերէն բնագրին, մէջ :

Ղեգուական յառկութիւնք՝ վերջ մէջ բե-
րուած մկայութիւնները կը զորացընեն, յոճոյ
գեղեցկութիւնն ենթադրել կու տայ գրական
բոստն և կապարեալ ժրտութիւն մը, որոց հետքը
431էն առաջ չի տեսնուիր : Յետուեր կ'ըսէ
Մեհրապայ (Յաճախապատու) ճառերուն
համար՝, « Ղեգուս, ըստերը միակերպ են և
անգարդ, քացատրութիւնք տեղ տեղ մմմ,
ոճն ալ ըստ բաականին յղկեալ, և լի ասորա-
բանութեամբք : Այս ամէնը կը ցուցընեն որ
այս առաջին փորձերէն մին էր՝ հանելու գնայն-
րէնն ի քարձրութիւն մատենագրական լեռնի
մը » : Այս շատաստանն մատենագրական փորձի

մէ զկեանս և զմահ սրբոյն Մեհրապայ : Քննա-
կան դիւտաւոր տեսակէտք Մովսիսի Խորենաց-
ւոյ պատմութեան արժէքին և Կորեան հա-
մառու տեղեկութեան մասին՝ Նշանակուեցան
յօդուածիս սկիզբը : Այս իրենց հեղինակութեան
վերայ օգեցեալ ենթադրութեան ընդդէմ կ'ըլլէ
Ղազար Փարպ. (անդ. էջ 48, երկուս տեղ), ոք
կը խօսի ի յունէն թարգմանութեան մը վրայ :
յետ խօսած ըլլալու, տակայն (էջ 47) « ասոր
բական խաւարներէն քիչսոյ, քալու, քալաքա-
նաց վրայ » : Կորեան (ընդարձակ խմբագրու-
թեան մէջ, յէջ 10, վերեւ. 1833) չի Նշանակել
թարգմանութեան բնագրին լեզուն. բայց 32 էջէն
կը հետեւի որ Սահակ արդէն ստացած է յու-
նարէն ձեռագիրը Ծիփսոսի Ժողովէն առաջ : Արդի
հեղինակներէն՝ Նեւ (Քրիստ. Հայաստ. և այլն)
էջ 22) այն վարծիքէն է, որ հայերէնն թարգ-
մանուած ըլլայ յունարէնէն : Նա կը բացատրէ
ներմուծուած ասորաբանութիւնները ըստ սրբ-
քաղաքութեան Պեշիդոյի : Կորեան տեղեկութիւն
ըստ բաականին յստակ ըլլալով, իսկ Ղազար՝
հեռի 50-60 տարի թարգմանութեան թուական-
նէն, և միւս կողմէն Խորենացւոյ ճանթութիւնք
աւելի է երկրայական ըլլալով, միւսին համաձա-
տութիւն մի թարգմանութեան ընագրաց հետ՝
կրնայ առաջնորդել որոշ եզրակացութեան
մը :

1. Կաւլէն, Ներած. էջ 122 :

2. Ներլլ, Հայրախոսարարիւն, Գ. 223 :

1. Այն աղբիւր մասին՝ որ նպատակ է Աս-
տուածաշնչի թարգմանութեան ի հայերէն լե-
զու, գիտական հետազոտութիւնք ստոյգ հե-
տեանք մի չկրցան տալ. Հուզ (Ներած. Եր-
կու. Եջ 399), Ա. Մայեր (Ներած. էջ 359),
Կաւլէն (Ներած. 3 տպագ. էջ 169), Բարդեւ-
հեղի (Հայրախ. 347) Կենթադրեն թէ Հայք
թարգմանած ըլլալն նախ յասորերէնէ : Այս
կարծիքը իրեն հիմն ունի Մովս. Խոր. Հայոց
պատմութեան մէջ բերած տեղեկութիւնը, Գ.
ԴԵ. ԺԴ, էջ 523, վերեւ. 1881, և համառու
խմբագրութիւն Կորեան գրուածայն, որ կը պատ-

մը վրայ 484էն առաջ՝ կը պահանջէ որ Եզնիկայ ջատագովական զիրքը, իւր լեզուին կատարելութեան համար, աւելի յետին ժամանակի մը մէջ դնենք: Կընային շատ տարիներ անցած լինել թարգմանչաց Կ. պուլսէն դարձէն ետրը, զեռ յիմբարդուած Էջծ աղանգոցն: Գոնէ չի թուիր որ Մարկիոնի ազանդոյն վատնողը, որուն դէմ կը զինուի Եզնիկ իւր այս գրքով, սուրբ Մեսրոպայ ժամանակ մուտ գտած լինի ի Հայաստան: Վասն զի Եդրիւն՝ ս. Մեսրոպայ վարուց պատմիչը՝ կ'ակնարկէ երկիցս իւր վարդապետին նախանձաւոր եռանդը թէ՛ ու զիտի՝¹ և Բորբորիտեանց հերետիկոսական վարդապետութեանց դէմ՝² Ստուգիւ հազանց պիտի չընէր յիշել նաեւ Մեսրոպայ ընդդէմ Մարկիոնի հերձուածոյն ունեցած ծառնդուն գործօնէութիւնը, եթէ իրօք պատահած լինէր այն: և Մեսրոպայ՝ հայկական եկեղեցեցոյ մէջ ունեցած բարձր կացութեամբը՝ անշուշտ պիտի կուէր Մարկիոնի սպառնացող հերձուածոյն դէմ: Բայց ասոր նկատմամբ ոչինչ չենք գտներ Կորեան գրքին մէջ, որով և կը հետեցընենք թէ այս հերետիկոսական մերիկն սպառնացած լինի հայկական եկեղեցեցոյն՝ յետ մահուան սրբոյն Մեսրոպայ (444):

Ենթադրելով որ Եզնիկ է իրացընէ հեղինակ ջատագովութեան զրոյց, հոս և Կորեան ակնարկութիւնը՝³ կ'արժէ ի նկատի առնուլ հոս, այսինքն թէ՛ Կորեացին յետ դարձին ի Կ. պուլսոյ աչքէ անցուցած է ս. Սահակայ հետ Աստուածաշնչի թարգմանութիւնը, և յետոյ անոր հետ թարգմանած շատ մը մեկնութիւններ ս. Գրոց վրայ, աշխատութիւններ՝ որք երկայն ժամանակի կը կարստէին: Նոյնպէս պիտի լի է նաեւ, որ Կորիւն՝ ս. Մեսրոպայ՝ վարքը նկարագրելով 445ին

ատենները՝ կը խօսի երկու անգամ Եզնիկայ գրական գործօնէութեան վրայ, առանց բնաւ յիշատակելու անոր ջատագովական եռանդը կամ գործօնէութիւնը: Պէտք է՝ նշանակել սակայն, որ կարելի չէր պահանջել գտնելու այս գրութեան մէջ (որու նպատակէն դուրս էր) Եզնիկայ մասին մանրակրկիտ տեղեկութիւններ: Սակայն թուի թէ Էջծ աղանգոց երկրորդ գրոց մէջ տեղ մը կարծել կու տայ՝ թէ ջատագովականն գրութեան լինի 445ին կամ վերը, թէ և չենք կրնար զայն ստոյգ և ապահով համարել: Այն տեղ հեղինակն կը նշառակէ իւր պատճառ իւր ջատագովական գրութեան՝ պարսկ մարգպանաց ձեռքով ի Հայս գրադարական կրօնքին տարածումը: Համեմատելով այս ակնարկները Եղիշէի պատմութեան հետ՝, թէ Շապուհ Բի թագաւորութեանէն մինչեւ Յազկերտի թագաւորութեան երկրորդ տարին, — արեւմտ նոյնպէս Պարսից վրամ Եի (Vararanes) ատենները, — քրիստոնէութիւնն շատ ծաղկած և պայծառ վիճակի մէջ էր, և նկատելով միանգամայն որ երկրից ձուլուած և միացած էր քաղաքակառուցութեան Պարսկաստանի հետ, բայց հայ իշխանաց ձեռքով կը կառավարուէր, որոնք կը հրամայէին նա և զօրաբաժնին, պէտք էինք աւելի սպասել ազգային ոգոյն արծարծումը տեսնել՝ քան պարսկական կրօնի տարածման աճումը: Իրաց այս վիճակն փոխեցաւ Յազկերտ Բի ատեն, որ բարձրացաւ Սասանեանց զաւր 441ին: Սասանի եռանդուն ի մի ձուլելու իւր հպատակ ազգերը, կը ջանար միացնել զանոնք կրօնից կապով՝ մինչ կը սպառնար անշատել ազգութեան սկիզբը՝: Կը յուսար անտարակոյս ջնջել ի հայս՝ յոյն քրիստոնեայ կոյսութեան հետ միանալու փափաքը, կրօնական գաւառանքով հայ ազգը

1. Անդ. էջ 28. տես նա և Վելտէ, Եկեղ. բարձ. (Մեսրոպ). Ը. էջ 1307. ռմանք նոյն կը համարին զԹէոդորոս ընդ Թէոդորի Մոպսուեստացւոյ (հմմտ. Լանգլուս, անդ):

2. Անդ. էջ 18:

3. Անդ. էջ 21. համառօտ խմբագրութիւնն չունի այդ տեղեկութիւնը:

4. Ներլլ. անդ. Գ. 238:

1. Անդ. Բ. 2 էջ 116. նաեւ հ. Գարեգին մէջ կը բերէ, բայց առանց բաւական հաստատելու գրութեան ժամանակը, — Եզնիկայ ջատագովութեան ունեցած ատենութիւնը պարսկ կրօնից տարածման հետ:

2. Անդ. էջ 7:

3. Ղ. Փարպեցի. անդ. էջ 130-35:

ձուլելով Պարսից հետ : Ուստի սկսաւ իւր
 թագաւորութեան երկրորդ տարին՝ նախ խա-
 զադական տարածում մը մտովութեան , որուն
 անմիջապէս յաջորդեց արինասիեղ հալածում
 մը քրիստոնէութեան ի Հայաստան : Նկա-
 տելով ուրեմն թէ Եղնկայ Վատագովական գրոց
 յօրինման բուն պատճառն էր՝ պաշտպանու-
 թիւն ընդդէմ այն կրօնական վտանգին , որ
 կը սպառնար ի Պարսկաստանէ՝ զոր և կը
 շեշտէ հեղինակն , այս Վատագովութիւնն պէտք
 է գրուած լինի յամս 443 (45) մինչեւ 448 :
 Ապահովապէս կ'ըսենք թէ սկսած լինի 441
 — 449 տարիներու շրջանին մէջ :

Գ. Այն փաստերն՝ որոնցմով կը հաստա-
 տուի յօրինման ժամանակն Եղծ ազանդոց
 մատենին , որ կը բաղկանայ չորս զբերէ ,
 այս գրութեան զանազան մասերէն քաղուա-
 ծոյ են : Եթէ այն փաստերն պէտք են բա-
 ւական համարուիլ ապացուցանելու համար՝
 թէ ամբողջ գործը շարագրուեցաւ աւելի կարճ
 ժամանակի մէջ , պէտք է որ այն գործն ներ-
 կայանայ իբր շարայարեալ ամբողջութիւն մի ,
 սկսած և վերջացած մէկ հեղինակի ձեռքով
 և մտածուած բառ նոյն ծրագրին : Այս են
 թագրութիւնս իրօք հաստատուած է : Այնոր
 ապացոյցն հոս վարժ՝ կը կազմէ մի և նոյն
 ժամանակ հիմը՝ ընդունելու որոշեալ անձ մը
 իբր հեղինակ գործոյն : Առաջին պրոց վերջը
 կը խոտանայ պայքարելու պարսից քէշին և
 գաղղաց զէմ , որ կը զանուի երկրորդ գրոց
 մէջ¹ : Նոյն կերպով ընթերցողին ուշադրու-
 թիւնը կ'արթննայ երկրորդ գրոց վերջը , և
 կը պատրաստուի ընդդէմ հերձուածոց պայ-
 քարին՝ որ կը շարունակուի երրորդ գրքին մէջ .
 և որպէս զի ամբողջ գործոյն հասարակաց
 հանգոյց մը չի պակսի , Մարկինոն աղան-
 զոյն եղծումն չորրորդ գրոց մէջ՝ վաղուց կը
 ծանուցուի երկրորդ գրոց մէջ² , որուն հիմը
 արդէն դրուած է առաջինոյ մէջ³ , և որուն
 յառաջաբանն կը բացատրէ կանխաւ ամբողջ
 գործոյն ծրագրիւր : Ասկից զատ չեն պակսիր

առանձին համեմատութիւնք տեղեաց միւս
 գրոց մէջ : Ամբողջ գործոյն մի և նոյն լե-
 զուական բնադրուիւ , նոյն ոճը՝ որ նոյն կեր-
 պով կը պահուի ամբողջ գործոյն բովանդա-
 կութեան մէջ , կը ցուցնեն թէ մէկ մարդու
 գործ է այն : Ուրեմն ձի է տեսր հեղինակը .
 Եղնիկ Կողբացիին թէ Եղնիկ Բագրեւանդա-
 ցին : Արդարեւ երկուքն ալ մի և նոյն անձն
 են :

Գ. Հարկ չի կայ դարձեալ ըսել՝ թէ այն
 աւանդութիւնն , որ զԵղնիկ Կողբացի հեղինակ
 կը համարի Եղծ աղանդոց . գրքի , ինչպէս
 հիմնուած է վերը ակնարկուած ենթադրութեան
 վրայ՝ նկատմամբ գործոյն սկսելու թուականին :
 Շարք մը պատմական կէտերու՝ որոց ակնար-
 կութիւն կ'ըլլուի Վատագովականին մէջ կամ
 անոնց ծանօթութիւնը կ'ենթադրուի անոր
 մէջ , կը տանին զմեզ՝ անկախ Եղնիկայ կեան-
 քէն՝ 441 (45)էն մինչեւ 449 տարին : Բայց
 յիշուի այս թուականն է որ կը կազմէ Եղ-
 նիկայ ժրուածեան գագաթնակէտը իւր հայ
 աշխարհին մէջ : 425ի առեւնները տեսանք
 զինքը որ մեկնեցաւ զէպ ի Եղնիսիա և ի
 Էյ . պոլիս՝ հմտանալու յունարենի և ասորերենի
 մէջ . 431 (32)ին վարձաւ նա ի Հայաստան
 և գործակցեցաւ Սահակայ հայրապետին՝ ծա-
 ւալելու առ հայս յոյն աստուածաբանական
 մատենագրութիւնը : Եւ այսպէս խոր կերպով
 հմտանալով գիտութեան մէջ , և զի ի Հայաս-
 տան սակաւք էին որ ունենային այսպիսի
 աստուածաբանական խոր հմտութիւն , երբ
 մեռան Սահակ և Մեծորդ իւր վարժապետքն ,
 իւր եկեղեցւոյ գործոց և պայմանի ուղղու-
 թեան մէջ կարեւոր մաս մ'ունենալու կո-
 չուեցաւ նա : Ճիշդ այս շրջանին մէջ , —
 յորում դժբաղ պատերազմներ կը սպառ-
 նային քրիստոնէութեան , և ընտրելագոյն
 ոգիք ի գործ գրին իրենց բոլոր ոյժերը քրիս-
 տոնէական հւատարէ անարատ պահելու ժո-
 ղովորդեան մէջ , — յորում կը գիտեմք հե-
 տաքրքիր աչօք թէ ինչպէս խոնակաս Կողբա-
 ցին իւր զիրբը լաւ կը պահէ կոռոյ ասպա-
 բիզին մէջ , — աւանդութիւնն յաղթական
 կերպով մեր ձեռքը կը գնէ Եղծ աղանդոցը ,
 գործ մի՛ լի աշխուսի , սրամտութեամբ և
 խոր հմտութեամբ՝ իբրեւ պտուղ Եղնիկայ գի-

1. Անշ. Ա. ԻԸ. էջ 111 :
 2. Անշ. Բ. ԻԸ. էջ 198 :
 3. Անշ. Բ. ԻԷ. էջ 196 :

տութեան ծառայն : Միթէ կարելի՞ է այդպիսի հանգամանաց մէջ, մինչդեռ ամենայն կէտեր եւ տեղեկութիւնք կատարեալ կերպով կը միաբանին իրերաց հետ, տարակուսիլ անոր հեղինակութեան վրայ : Յիշատի միտեալու համար զայս՝ աւելի ապացոյցներ պէտք պիտի ըլլան՝ քան թէ լոկ աւանդութիւնն ինքնին : Արդ կը ճանաչեմք հասուն պտուղը, կը ճանաչեմք ծառը՝ որ ըստ աւանդութեան արտադրեց զայն, տեսնենք թէ իւր բնադրոշմն կը ցուցնե՞ իւր ծագումը : Բայց նախ եւ առաջ՝ աւանդութիւնը կ'ուզէ ապացուցանել իւր օրինաւորութիւնը : « Եւրեքսասաներորդ դարուն մէջ կիրակոս պատմիչ կ'ակնարկէ հաբեւանցի կերպով Եզնըկայ մատենագրական գործօնէն » իւր « Եզնիկ թողուց բազմաթիւ ճառեր յօգտու իւր ունկնդրաց » , « մինչդեռ այս պատմիչը մեզ շատ մի մանրամասն տեղեկութիւններ կուտայ հինգերորդ դարու միւս զրջաց վրայ : Այս ճառերուն մէջ պէտք է իմացուի նաեւ Եզնիկ աղանդոցը, վասն զի Եզնիկ անոր մէջ յայտնի կերպով կը խօսի Նիպատ իւր ունկնդրաց » : Նա ճշտ կը կոչէ նաեւ անոր գործոյն զխաւոր մասերը : Ֆեստեր՝ կիրակոսի այս իրեն յառջ բերած խօսքին վրայ կը նկատէ . « Այս տեղեկութիւն տալու կերպն նորօրինակ է : Թուի թէ միջին դարու Հայաստանի ազգային հայրենասիրութիւնն ունեցած չէ նայն շահը եւ նոյն խելամուռութիւնը Եզնիկայ հայեցողական բանակութեանց վրայ » ինչ որ ունեցած է Մովսիսի եւ Եղիշէի ազգային մեծ պատմաց գործերուն վրայ » : Միւրեք կը կարծենք թէ տեղեկութեան կերպին եւ Եզնիկայ գործոյն նուազ հետաքրքրուելու եւ անոր անբաւական հասկացողութեան նշանակաց մէջ՝ պէտք է ճանաչել յայտարար նշան մը աւանդութեան անարատութեան : Խորհրդանշել նմանութիւնք եւ յաւելումք կը նախադասեն շահը, եւ սովոր են ծանուցուիլ այն անուամբ՝ որուն կ'ընծայուին փառքք : Ինչպէս օրինակի համար

Ստոյն Դիոնիսեայ Արիսպագացոյն եւ Ստոյն Կղեմայ գրուածքներն :

Շարայարեյի

ՄԻ ԶԱՅՆ ԿՈՎԿԱՍՏԻՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Թիֆլիսի մէջ երկու զուտ հայկական մեծ (որքան կը ներուի, միջոցներին նայած) գրադարան կայ, սակայն այդ երկու գրադարաններուն էլ չի գտնուի այն բոլոր հայ սակաւաթիւ թերթերը (ընթերցարանի վերաբերմամբ է խօսքս), որոնք հրատարակուած են թէ՛ Ռուսաստանում եթէ՛ արտասահմանում : Այդ երկու գրադարաններէջ մէկը Կովկ. Հ. Բ. Ընկերութեանն է, իսկ միւրը « Էմանուէլեան գրադարանն է », որը ահա տանք տարի է ինչ գոյութիւն ունի, իսկ Բարեգ. Ընկ. Գրադարանը 3 տարի է :

Խօսքը չ'երկարացնելու համար, յայտնում եմ, որ այդ Էմանուէլեան Գրադարանը ունի եւ Ընթերցարան, իսկ այդտեղ չը կայ եւ չի՞ էլ օտարուած Բարեգ. Ընկ. թերթեր, այդ հարցին պատասխանել են՝ որ Գրադարանի միջոցները չեն ներում օտարալու եւ այդ թերթերը : Անտես չը պիտի առնել թիֆլիսի այս խեղճ Գրադարանի վիճակը : Պարտաւորեցուցիչ է մեզ համար որ անպատճառ պահպանենք գոնէ մեր հաստատութիւնները, մեր խեղճ գրադարանները, հետեւապէս հարկատու է գրա առաջն առնելու համար, բանիմաց մարդկանց ուշադրութիւնը դարձնել եւ հոգալ այդ գրադարանների մասին, գոնէ եթէ ոչ գրամական միջոցներով, գէթ ընծայ ուղարկելով այս կամ այն թերթը, որով եւ միջոց կ'ունենայ նա (Գրադարանը) զոհացումն տալ իր աղքատիկ ընթերցողներին պահանջներին :

Աւարտելով (N.º 11-12, 97 թ.) իմանում ենք՝ որ մի շատ լաւ տեսակի բարերարու

1. Ներք. անդ. Գ. 232 :

2. Տ. անդ. Ա. 5, էջ 22 :